

GESCHIEDENIS *der* GENEESKUNDE

NR

2

januari
1994

JAARGANG 1

VERSCHIJNT
TWEEMAANDELIJKS

LOSSE NUMMERS
f 10,50 / BEF 375

- Delftse anatomische les uit 1617
- Ziekte, determinant der geschiedenis
- Medisch-historische rondgang langs de kunst

Antieke geneeskunde actueel

Geneeskunde als stochastische wetenschap

- H.F.J. Horstmanshoff -

Wanneer kan je iemand een goede dokter noemen? Als zijn patiënten beter worden natuurlijk. Maar toch... Een dokter behandelt zijn patiënt volgens alle regels van de kunst, maar de patiënt glipt tussen zijn vingers door. Een andere patiënt krijgt van een andere dokter een onzorgvuldige behandeling... en hij wordt beter! Iedere arts zal die situatie herkennen. In de geneeskunde leidt een nauwgezette toepassing van de middelen niet automatisch tot het beoogde doel, en omgekeerd. Ook in de Oudheid was dat al zo. Griekse artsen hebben het probleem voor het eerst duidelijk geformuleerd. Katerina lerodiakonou (Kings College, Londen) sprak over dit onderwerp op het congres 'Ancient medicine in its sociocultural context' (13-15 april 1992), georganiseerd door de Vakgroep Griekse en Latijnse Talen en Culturen van de Rijksuniversiteit Leiden. 'Geneeskunde als stochastische wetenschap' was de titel van haar bijdrage.¹ Het Griekse werkwoord *stochazesthai* betekent zoveel als 'op iets mikken' en ook 'gissen, vermoeden'. Filosofen en artsen hebben een hele categorie van wetenschappen, waaronder de geneeskunde, gekarakteriseerd door het feit dat zelfs de meest competente beoefening van het vak niet een succesvolle uitkomst kan garanderen. In het geval van de geneeskunde, zo verklaart Alexander van Aphrodisias (2de eeuw n.Chr.), moeten doel en functie van de geneeskunde worden onderscheiden. Het doel is het genezen van de patiënt. De functie van de geneeskunde is uitsluitend: doen van het mogelijke om het doel te bereiken, volgens de regels van de kunst. Een dokter is dus een goede dokter als hij volgens de regels van de kunst handelt. Of het beoogde resultaat ook wordt bereikt, mag bij de beoordeling van de arts niet meetellen, al kan een reeks van slechte resultaten wel een waarschuwing inhouden. Ook de moderne epidemiologie gaat ervan uit dat geneeskunde een stochastische wetenschap is, die geen absolute zekerheden kan verschaffen, maar, net

als bijvoorbeeld de meteorologie, moet werken met termen als 'zelden' of 'grotendeels'. Een stochastische wetenschap houdt zich bezig met het voortdurend 'gissen' en bijstellen van de koers op grond van de feed-back van steeds nieuwe proefondervindelijk verkregen gegevens. De antieke geneeskunde is op dit punt dus verrassend actueel. Zo kon het gebeuren dat een bijdrage aan een congres over antieke geneeskunde leidde tot een principiële artikel van een epidemioloog en een historica van de antieke wijsbegeerte in *The Lancet*.²

Hetzelfde probleem kwam ook ter sprake in de bijdrage van Ulrike Hirsch aan het achtste Internationale Colloquium Hippocraticum (23-28 september 1993), deze keer georganiseerd door de universiteit van Erlangen-Neurenberg (Duitsland), en in een artikel van haar hand in het *Historisches Wörterbuch der Philosophie*.³

Invloed van milieufactoren op gezondheid

Jaarlijks wordt in Mainz door prof.dr. W.F. Kümmel, eind juni, een bijeenkomst van de 'Arbeitskreis Alte Medizin' georganiseerd. Op zondag 20 juni 1993 was het de dertiende keer. Een volle dag antieke geneeskunde van Diocles tot Carl Jung. Gotthard Strohmaier, verbonden aan het *Corpus Medicorum Graecorum* te Berlijn, een instituut dat de uitgave verzorgt van Griekse medische teksten, besprak de rol van het klimaat in het Hippocratische geschrift 'Over het milieu'. Dat is een geactualiseerde vertaling van de titel. De antieke titel van het werk luidt: 'Over water, lucht en plaatsen'. Het behandelt de invloed van milieufactoren op de gezondheid en is als zodanig voorbeeld geweest voor o.a. de Nederlandse hygiënist, onderwerp van de bekroonde dissertatie van Eddy Houwaart,⁴ en, alweer, van de moderne epidemiologie.

Hippocrates, of een arts uit zijn school, verklaart de voortreffelijkheid van het Griekse volk uit hun woonplaats in een gematigd klimaat. De volken die noordelijker of zuidelijker streken bewonen,

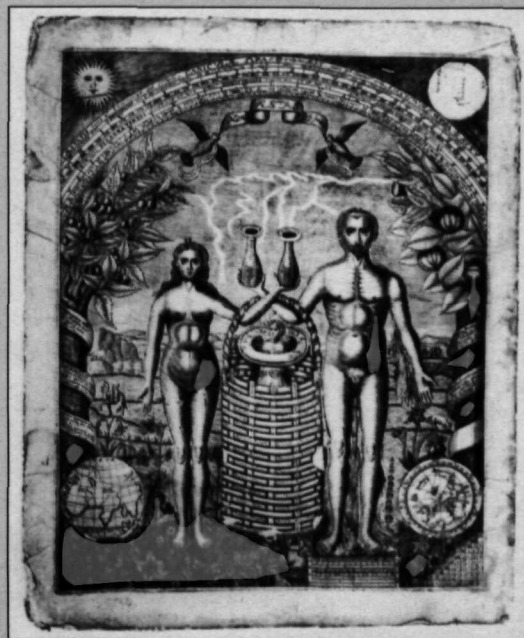
zijn volgens deze opvatting in vergelijking daarmee inferieur. Strohmaier wierp nieuw licht op de tekst door bij de interpretatie gebruik te maken van een recent gevonden commentaar van de tweede-eeuwse arts Galenus, dat alleen in het Arabisch is overgeleverd. De actualiteit van het onderwerp blijkt uit de recente aandacht voor de invloed van het woonmilieu op de gezondheid bij de bevolking van de grote steden in Nederland en, op een negatieve manier, uit de voortdurende belangstelling voor theorieën die de superioriteit van het ene ras boven het andere zouden kunnen bewijzen.

'Mysterie van de vier seizoenen'

Op 26 november 1993 vond in Museum Boerhaave te Leiden een bijeenkomst plaats van het Werkgezelschap Antieke Geneeskunde (Rijksuniversiteit Leiden) en het Genootschap voor Geschiedenis der Geneeskunde, Wiskunde, Natuurwetenschappen en Techniek (GeWiNa). Deze co-productie was gewijd aan de presentatie van een spectaculair onderzoekproject: de bestudering van vier vroeg zeventiende-eeuwse prenten die in de collectie van de Duke University, Durham, North Carolina (Verenigde Staten) worden bewaard. De prenten tonen de vier seizoenen van het mensenleven. De opklapbare anatomische details zijn op zichzelf al boeiend genoeg. De platen zijn echter bovendien nog gestoffeerd met talrijke Hippocratische teksten in Latijn en Grieks, getekend op de blaadjes van struiken en bomen, en met afbeeldingen van planten, dieren, landkaarten, alchemistische symbolen en astronomische en astrologische gegevens. De interdisciplinaire werkgroep die de gravures bestudeert en een volledig gedocumenteerde uitgave ervan voorbereidt, zoekt tot nu toe tevergeefs naar de opdrachtgever en de maker van deze synthese van medische kennis op het breukvlak van twee tijdperken. De ontwerper was uitstekend op de hoogte van de antieke geneeskunde en van de anatomie tot en

Asklepios en Hygieia. Reliëf, 2de eeuw n.Chr. Rijksmuseum van Oudheden, Leiden. Logo van het Congres Ancient Medicine in its Socio-cultural Context.

De zomer. Eén van de vier-jaargetijden-prenten, die worden bestudeerd door het Werkgezelschap Antieke Geneeskunde, Rijksuniversiteit Leiden. De prenten worden bewaard in de bibliotheek van Duke University, Durham, North Carolina, VS.

met Vesalius (1543) en Casserius (1627), maar had nog geen weet van de ontdekking van de bloedsomloop door Harvey (1628). De prenten geven een beeld van de geneeskunde op het breukvlak van twee tijdperken, gericht met de blik naar de Oudheid. Het onderzoek naar de herkomst van de prenten, waarvan tot dusverre geen andere exemplaren bekend zijn, wordt voortgezet.

Actualiteit van antieke geneeskunde

Antieke geneeskunde is in de eerste plaats de Griekse geneeskunde, zoals deze zich sinds de aartsvader Hippocrates (5de eeuw v.Chr.) heeft ontwikkeld. Iedere moderne arts is in zijn manier van denken en werken erfgenaam van Hippocrates, bewust of onbewust. De antieke geneeskunde houdt echter niet op bij Hippocrates. Via Galenus (2de eeuw n.Chr.) en de Middeleeuws-Arabische geneeskunde heeft zij het medisch denken eeuwenlang gedomineerd. Pas sinds de tweede helft van de 19de eeuw zijn de opvattingen uit de Oudheid definitief verdrongen door de medische inzichten die op de moderne natuurwetenschappen zijn gebaseerd. De Grieks-Romeinse geneeskunde was dus tot ca. 1850 niet alleen 'antiek', maar ook actueel. Uitgaven van Hippocrates en Galenus prijken in de praktijkruimte van de arts als referentiewerken.

Ook nu nog worden we regelmatig geconfronteerd met denkbeelden die rechtstreeks uit de Oudheid stammen. De voorbeelden. De islamitische geneeskunde, zoals die in Nederland door islamitische genezers wordt beoefend, maakt gebruik van de antieke leer van het evenwicht tussen de verschillende lichaamssappen.⁵ De affaire rondom de zogenaamde iatrosfen, die in augustus 1993 in de media actueel werd, bepaalt ons bij het antieke ideaal van het samengaan van de geneeskunde en filosofie.⁶ 'De arts die tevens filosoof is, is God gelijk', schreef Hippocrates. 'De beste arts is tevens filosoof' vond Galenus, en hij schreef een boek met die titel.

Actuele stromingen in antieke geneeskunde

Sinds enige jaren is de antieke geneeskunde als onderzoekgebied 'ontdekt' door historici, archeologen, filologen, filosofen en medici-historici. Het is een gebied dat zich bij uitstek leent voor interdisciplinair onderzoek en dat tot dan toe betrekkelijk onontgonnen was. Het gaat om veel meer dan om geneeskunde alleen. Het gaat om een reconstructie van de manier waarop mensen in de Oudheid ziekte en gezondheid hebben beleefd en de geneeskunde hebben beoefend. Wat zou het mooi zijn als een historicus de kans zou krijgen een vragenlijst aan patiënten uit de Oudheid voor

te leggen! Dat blijft echter een vrome wens zolang de tijdscapsule nog niet is uitgevonden. We kunnen wel een eind in de richting van een antwoord op onze vragen komen door de historische bronnen te laten spreken. Dat zijn niet alleen de medische geschriften die ons uit de Oudheid zijn overgeleverd, maar ook bijvoorbeeld de archeologische overblijfselen, de inscripties, de religieuze voorwerpen en verhalen, de literatuur en de geschiedschrijving. De antieke geneeskunde zal nog lang actueel blijven. ■

Dr. H.F.J. Horstmanshoff
classicus,
Rijksuniversiteit Leiden, Leiden

Literatuur

- 1 Ierodiakonou K. Alexander of Aphrodisias on medicine as a stochastic art. In: Eijk PhJ van der, Horstmanshoff HFJ, Schrijvers PH, editors. Ancient medicine in its Socio-cultural Context, Papers read at the congress held at Leiden University, 13-15 April 1992. Clio Medica, Editions Rodopi, Amsterdam en Atlanta, twee delen ca. 325 pp. geïllustreerd, in press.
- 2 Ierodiakonou K, Vandenbroucke JP. Medicine as a stochastic art. The Lancet 1993; 311: 542-3.
- 3 Hirsch U. Stochastik. In: Gründer K, editor. Historisches Wörterbuch, Francke, Bern, in press.
- 4 Houwaart E. De hygiënisten. Artsen, staat en volksgezondheid in Nederland 1840-1890, diss. Maastricht. Groningen: Historische Uitgeverij, 1991.
- 5 Hoffer CBM. Islamitische geneeswijzen in Nederland. Een eerste inventarisatie. Leiden: Lidesco, 1991.
- 6 Meijer H in NRC-Handelsblad, 16 augustus 1993.